

MARKED AND UNMARKED REVERSIBLE VERB FORMS

Albena Baeva

University of Shumen “Konstantin Preslavski”, Shumen, Bulgaria, a.baeva@shu.bg

Abstract: The subject of the article are some forms of reflexive verbs, which have been studied in many ways and in depth in various studies. Despite their detailed study, many of the issues related to them remain debatable to this day. The first important problem is whether they are verb forms or individual words (tokens). There are also different views on the possibility of forms or verbs to express transitivity or not. These issues are not addressed in the article. The interest is mainly focused on the mutual relations in the expression of the reciprocal meaning. The article discusses the meaning of forms and their use. Only the direct, irreversible and mutual meanings of the verb forms are the subject of research. Passive, impersonal, and emphatic meaning are out of focus in this study.

Keywords: reversible (reflective) verb forms, mutual (reciprocal) verb forms opposite relations, marked, unmarked forms

МАРКИРАНИ И НЕМАРКИРАНИ ВЪЗВРАТНИ ГЛАГОЛНИ ФОРМИ

Албена Баева

ШУ „Епископ Константин Преславски“, гр. Шумен, България, a.baeva@shu.bg

Резюме: Предмет на статията са някои форми на възвратните глаголи, които са проучвани многостранно и задълбочено в различни изследвания. Въпреки подробното им проучване и до днес много от въпросите, свързани с тях, остават дискуссионни. Първият важен проблем е дали са форми на глагола или отделни думи (лексеми). Различни схващания има и по отношение възможността на формите или глаголите да изразяват преходност или не. В статията тези въпроси не се разглеждат. Интересът е съсредоточен основно върху взаимните отношения при изразяването на възвратното значение. В статията се разглежда значението на формите и употребата им. Предмет на проучване са само пряковъзвратното, непряковъзвратното и взаимното значение на глаголните форми. Пасивното, безличното и емфатичното значение са извън вниманието в това изследване.

Ключови думи: възвратни (рефлексивни) глаголни форми, взаимни (реципрочни) глаголни форми, опозитивни отношения, маркирани, немаркирани форми

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Всички български граматикали описват възвратните глаголни форми и съответните им значения (затова отпращаме към познатите граматикали на българския език). Редовно се извършва и разграничение между възвратни глаголи и възвратни глаголни форми. Този тип разграничения също подробно са описани в граматиките на езика и в отделни изследвания (Балан, 1959; Георгиев, 1991; Карастойчева, 1996; Рабовянова, 2019; Цанков, 1986; Чолакова, 1986). Най-общо те се свързват с глаголната категория залог при възвратните форми на един глагол с еднакво значение при различните залози, и отделни глаголи-лексеми със самостоятелно значение, за които не е задължително да имат форми в някои или във всички залози. Тъй като предмет на статията са само възвратните глаголни форми, за тях важи изискването да са форми на един глагол.

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

Разглеждаме глаголни форми с пряковъзвратно значение, които се образуват с кратка местоименна форма „се“ и се обясняват чрез заместване със себе си – напр. мия – мия се (мия себе си). Глаголни форми с непряковъзвратно значение, образувани с елементи „си“ се обясняват чрез на себе си, за себе си – напр. купих книги – купих си книги (купих за себе си книги). Глаголни форми с взаимновъзвратно значение, образувани със „се“, при които действието се извършва от две или повече лица едновременно – напр. бием се, поздравяваме се и др. Взаимновъзвратното значение се образува и чрез елемент „си“, чрез който се изразява взаимно извършване на действието – напр. пишем си, говорим си.

В „Грамматика на съвременния български книжовен език“ (София, 1993, с. 244) има мнение, че някои глаголни форми с частица си в множествено число не са взаимновъзвратни. Предложен е хубав пример от Ив. Вазов: “Графът и графинята си разказват един другиму мъките и радостта”.

Както се вижда от прегледа, и формите, и значенията им са точно определени от българските граматични трудове. Пита се тогава защо изобщо тези форми са предмет на статията? Защото като че ли не е достатъчно ясно определено едно противопоставяне, в което влизат различните форми. Някои примери ще го разкрият.

Познавам себе си. Познавам се.

Вярвам на себе си. Вярвам си.

Графът и графинята си разказват мъките. Графът и графинята си разказват един другиму мъките.

При първите два примера едно и също значение се разкрива чрез пълна и кратка форма на възвратно личното местоимение, като при кратката форма вече функцията ѝ е на формант. С други думи, едно и също значение може да се изрази и се изразява по два начина. Същото положение се открива и при взаимновъзвратното (реципрочното) значение – едно и също значение се изразява чрез глаголна форма и същата форма, допълнена с един на друг (у Вазов е по-старата падежна форма, равна на един на друг). От това вече е ясно, че при възвратните глаголни форми с посочените значения има опозиция, при която пълните форми са маркирани, а формите със „се“ и „си“ са немаркирани. Маркираната форма при реципрочните значения е съпроводена с израза един на друг (понякога се срещат и обяснителни изрази като взаимно, помежду си и др.). Тъй като обикновено тези форми се свързват с едно залогово значение, тези опозиции могат да се разглеждат като вътрезалогови, за разлика от другата опозиция, напр. между невъзвратни и възвратни глаголни форми – напр. вярвам – вярвам си, познавам – познавам се, разказваме – разказваме си и др. Маркираните глаголни форми се употребяват, когато се изтъква посоченият признак, обратно при немаркираните.

Литературата предлага достатъчно примери, освен цитирания от Ив. Вазов, за посочената опозиция и семантичната разлика:

...но себе си, брате, губя,

тия глупци като мразя (Хр. Ботев).

Дай да си купя едно теле, че ми умря волът... (А. Каралийчев).

Ти си гледай себе си, че като идеш в кръчмата... (Ст. Ц. Даскалов).

И те по-близо се навеждат един към друг, шепнат си и гледат как Шибил се върти в съня си (Й. Йовков).

В тая минута вълчицата – това жените отпосле си разправяха помежду си – бавно отваря очи... (Й. Йовков), (бел. Всички примери са заети от Съвременен български език. Помагало за студенти, София, 1979).

От гледна точка на различията между семантичния и синтактичния анализ при маркираните форми субектът се изразява чрез подлога и допълнението – пряко и непряко: Той не вярва на себе си (субектът е изразен едновременно чрез той и на себе си). Същото е и при останалите форми – субектите при реципрочното значение се изразяват чрез те и един друг, един на друг, което от синтактична гледна точка не се схваща като допълнение. Те се поздравяват един друг – те и един друг разкриват субекта на изречението.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

При различните значения на възвратните и взаимните форми се отбелязва опозиция, чрез която се изразява подчертаване на субекта или липсата на подчертаване. Подчертаването или неговата липса е възможност за избор от говорещия (пишещия), който е свободен да избере подходящата глаголна форма. Възможни са и плеонастични изкази. Разговорната реч и особено художествената литература предлагат примери за двата типа избор.

Селото се затвори в себе си (Л. Стоянов).

Никой нищо не отстъпва на другите, всички гледат малко враждебно и подозрително и само познатите се гушат заедно, притискат се един в друг, помагат си, крепят се (Г. Караславов).

Свраките се боричкаха и гонеха (Е. Станев).

Много обичам така да се обтегна (А. Константинов).

Защо ми е тогава твоята кола – аз ще съм си купил своя! (Помагало, с. 154).

БИБЛИОГРАФИЯ

Балан, А.Т.-(1959). Възвратни глаголи и усебни. – Български език, № 1, 55-58.

Георгиев, Ст. (1991). Българска морфология. Велико Търново: Абагар.

Карастойчева, Цв. (1996). Конструктивна обусловеност на значението. Велико Търново: ПИК.

Рабовянова, Т. (2019). Отново за каузативите и възвратността. – В: Научни изследвания в чест на 70-годишнината на проф. д-р Кирил Цанков. Велико Търново: УИ Св. св. Кирил и Методий, 541-552.

Цанков, К. (1986). Към словообразователната и семантична характеристика на глаголите с елемент си. – В: Въпроси на съвременната българска лексикология и лексикография. София: БАН, 131-141.

Чолакова, Кр. (1986). Глаголни лексеми с двучленна формална структура (глагол + си) и лексикографски проблеми. –В: Въпроси на съвременната българска лексикология и лексикография. София: БАН.